

Неля Онищенко

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова

ORCID ID 0000-0002-6135-6196

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/189-198

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРЕДМЕТІВ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧОЇ ГАЛУЗІ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ ЛІЦЕЇВ

У статті висвітлено модель підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Для досягнення мети дослідження було використано теоретичні методи аналізу й узагальнення положень зарубіжної та вітчизняної філософської, психологічної, педагогічної літератури та моделювання. Розробка моделі системи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв включала концептуальний, змістовий блок, практичний та результативний блоки. Структурно-функціональна модель передбачала упровадження педагогічних умов. Результати дослідження можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі.

Ключові слова: *заклади вищої освіти, підготовка майбутніх учителів, предмети суспільствознавчої галузі, формування національної ідентичності, структурно-функціональна модель, педагогічні умови.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах тривалого збройного конфлікту на сході України, політичних кризових явищ зростають вимоги до вчителя і рівня його професійної підготовленості у формуванні національної ідентичності молоді, якій доведеться брати активну участь у громадському житті країни, керуватися правовими нормами, відстоювати громадянські й національні цінності.

Це відображено в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указах президента України «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2021 роки», «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадянськості у цій сфері», «Про стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року», «Про національну програму правової освіти населення», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах сучасних модернізаційних змін; Концептуальних засадах реформування середньої школи «Нова українська школа», Програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей.

Аналіз актуальних досліджень. Оскільки питання моделювання підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до підготовки формування національної ідентичності учнів ліцеїв є надзвичайно важливим, різні його аспекти досліджувалися науковцями різних галузей.

Філософське осмислення викликів, які стоять перед сучасними педагогами, знаходимо у працях В. Андрущенко, В. Кременя, акмеологічні засади підготовки майбутніх учителів знаходимо у працях О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Рибалка, суб'єкт-суб'єктної взаємодії – І. Бега, С. Гончаренка, підготовки педагога до формування національно-культурної ідентичності – Г. Назаренко, І. Шкільної.

Метою статті є висвітлення моделі підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз і узагальнення положень зарубіжної та вітчизняної філософської, психологічної, педагогічної літератури з проблеми, моделювання.

Виклад основного матеріалу. Ефективність підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв залежить від педагогічних умов, які би могли забезпечити високий рівень сформованості національної ідентичності в усіх суб'єктів освітнього процесу. Формувальний етап експерименту проводився на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Умови, у яких знаходилися експериментальні і контрольні групи, суттєво не відрізнялися.

Ми поділяємо погляди О. Дурманенко, яка визначає педагогічні умови як «особливості організації навчально-виховного процесу в закладі вищої освіти, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості студента, об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення» (Дурманенко, 2012, с. 135).

Професійну підготовку майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі можна охарактеризувати як цілеспрямовану інтегративну навчально-виховну діяльність, що здійснюється на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів, спрямовану на формування національної ідентичності в учнів ліцеїв.

Формувальний етап експерименту передбачав створення таких педагогічних умов:

- створення акмеологічного середовища в закладі вищої освіти;
- використання виховного потенціалу навчальних дисциплін;

- організація позааудиторної роботи в закладах вищої освіти, спрямованої на формування національної ідентичності молоді;
- розробка методичних рекомендацій для викладачів та кураторів академічних студентських груп щодо підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Таким чином, визначені педагогічні умови охоплюють провідні напрями освітньої діяльності закладів вищої освіти, що забезпечують вирішення поставлених дослідницьких завдань через використання доцільного змістово-методичного забезпечення.

Організація і проведення формувального етапу дослідно-експериментальної роботи передбачала обґрунтування структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

У розумінні сутності і змістового наповнення моделі ми виходили з того, що модель (від лат. *modelus* – зразок, міра, норма) являє собою певний образ, схему, спрощений опис скрадного явища (Бусел, 2001), що відображає весь комплекс взаємозв'язків, властивостей, елементів.

Найбільш поширеними є погляди на модель як засіб наукового пізнання та специфічну, якісно-своєрідну форму (Штофф, 1972, с. 87); засіб модернізації педагогіки (Дахин, 2002; Дахин, 2012); певну систему з відповідною структурою і функцією, що відображає особливості оригіналу (Амосов, 1965, с. 7); педагогічна ідея в її розвитку та реалізації (Ващик, 2005).

Моделювання спрощує і схематизує педагогічне явище, що дозволяє наочно представити досить складні наукові положення чи ідеї, підкреслити основне, суттєве (Краевский та Бережнова, 2006, с. 98).

З точки зору О. Слободянюк модель допомагає презентувати процес підготовки майбутніх учителів «не як дискретне педагогічне явище, спрямоване на локальні зміни окремих аспектів освітнього процесу, а як цілісну сутність – від постановки мети до отримання кінцевого результату» (Слободянюк, 2015, с. 146). За В. Штоффом, моделі притаманні такі ознаки: визначений об'єкт дослідження, наявність інформації про об'єкт, система, представлена духовно чи матеріально (Штофф, 1966, с. 7).

Результативність педагогічних моделей залежить від використання сучасних технологій їх проєктування. Німецькі учені С. Гласер, С. Заману, А. Хакер виділяють декілька етапів такого проєктування:

- евристичний пошук моделі на основі чуття та інтуїції дослідника;
- перевірка моделі через понятійний апарат;

- прагматична перевірка моделі;
- упровадження та застосування моделі (Glaser et al., 1987).

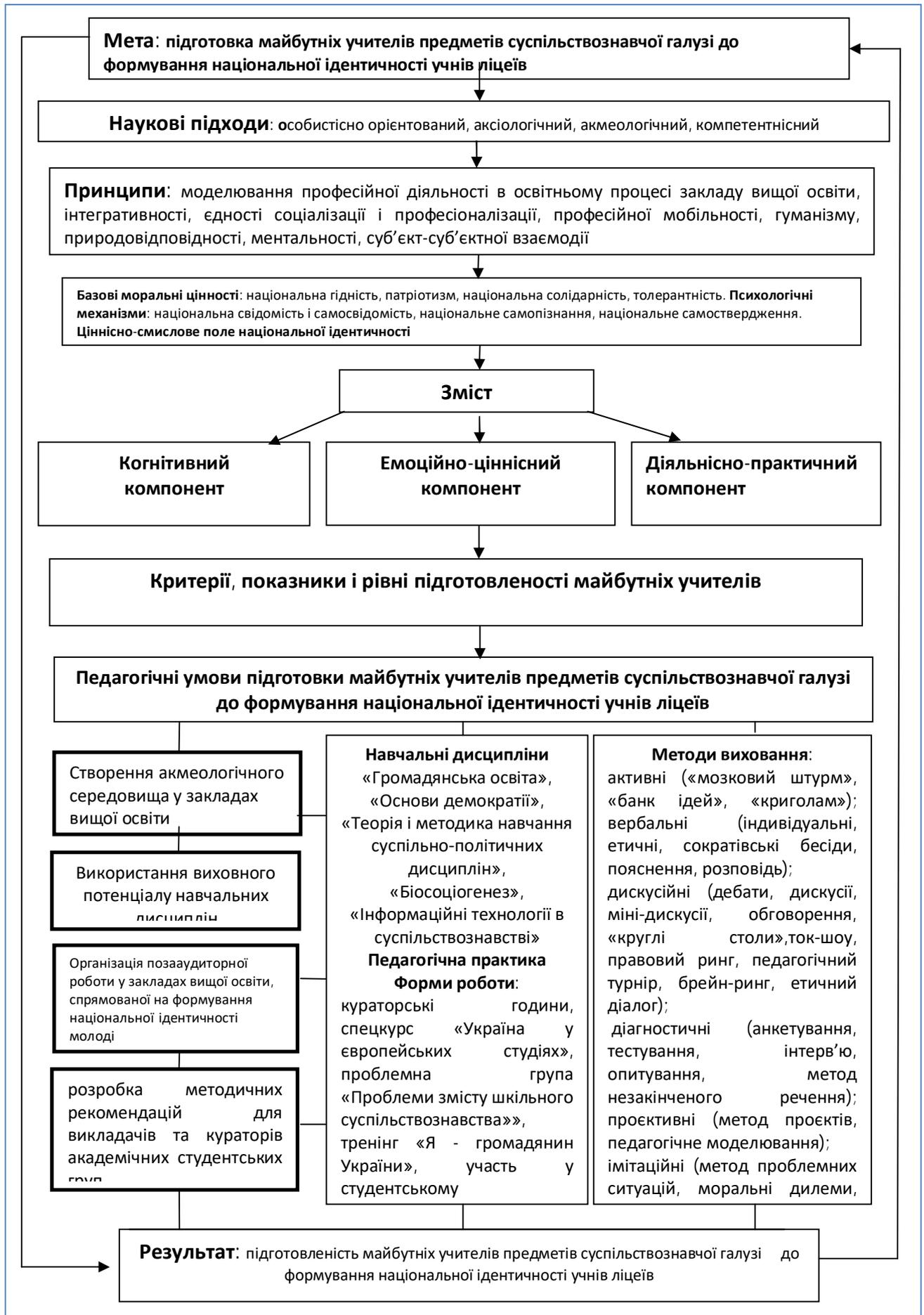
Як слушно зазначає В. Пikelьна, модель дає змогу інтерпретувати складні теоретичні положення і відповідно до дослідницьких завдань має бути не лише джерелом інформації, а й розкривати параметри всієї системи. Дослідниця звертає увагу на найсуттєвіші ознаки моделі, якими є: об'єктивна аналогія і відтворення оригіналу (Пикельная, 1993, с. 191).

Узагальнення положень про модель дає підстави розглядати її як систему, призначену для дослідження педагогічного явища, що відтворює сутність та найважливіші характеристики оригіналу, закономірності та зв'язки. Модель має поєднувати мету, завдання, різні види діяльності, критерії, форми, що забезпечують функціонування окремих підсистем і системи в цілому (Ничкало, 2004, с. 285).

Так, В. Краєвський та О. Бережнова звертають увагу на те, що в підготовці майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі зберігається тенденція до вузькопредметної підготовки, з формуванням вузькопредметних компетентностей та відсутністю світоглядних орієнтирів. Також зміст і методи викладання в закладах вищої освіти, хоч і формують певні уявлення та поняття в майбутніх учителів, однак не зачіпають їхню емоційно-творчу сферу, ставлення. І, насамкінець, зберігається необхідність осмислення і об'єктивного оцінювання педагогом власного педагогічного досвіду (Краевский та Бережнова, 2006, с. 100).

Розробка моделі системи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв включала концептуальний блок (мета, наукові підходи, принципи, базові цінності, психологічні механізми, ціннісно-сміслові поле національної ідентичності), змістовий блок (структурні компоненти, критерії, показники, рівні), практичний (педагогічні умови, форми, методи) та результативний (результати експериментальної роботи, динаміка рівнів підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв).

Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв відображає цілісність, системність, конструктивність, практичну спрямованість, динамічність, що знайшло своє відображення на рис. 3.1.

Ми вважаємо, що процес підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв є мобільним, динамічним процесом, втіленим у структурно-функціональній моделі через:

- особистісну і професійну реалізацію всіх суб'єктів освітнього процесу;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей у підготовці майбутніх учителів та учнів ліцеїв;
- алгоритм, поетапність та інтегрованість освітнього процесу;
- дискретність освітніх впливів на учасників експериментальної роботи на різних етапах;
- гнучкість і практичну спрямованість та валідність.

Концептуальний блок структурно-функціональної моделі поєднує мету, наукові підходи, принципи, базові моральні цінності, психологічні механізми, ціннісно-сміслове поле національної ідентичності. Виходячи з логіки нашого дослідження, метою є підготовка майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Реалізація мети потребує цілеспрямованої і систематичної освітньої діяльності, створення ефективних умов для підготовки майбутніх учителів суспільствознавчої галузі.

Змістовий блок представлено структурними компонентами, пов'язаними з критеріями, показниками та рівнями вихованості.

Представлені у практичному блоці структурно-функціональної моделі педагогічні умови відображають основні напрями роботи, які охоплюють усіх суб'єктів освітнього процесу та передбачають застосування різноманітних форм і методів роботи в навчальній і позааудиторній діяльності, педагогічній практиці, що забезпечували високий рівень результативності та позитивну динаміку.

Результати проведеного дослідження і його динаміку відображено в результативному блоці.

Розроблена нами структурно-функціональна модель відображає логіку й послідовність освітнього процесу на всіх визначених нами етапах роботи, а його складові забезпечують позитивну динаміку.

Проведена дослідно-експериментальна робота передбачала формування професійної культури майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі у процесі підготовки, що включала такі чинники:

- мотиваційний (бажання, особистісні і професійні інтереси, мотиви), що визначає зацікавлення майбутніх фахівців суспільствознавчої галузі до проблеми формування національної ідентичності в учнів ліцеїв;

- зворотного зв'язку, орієнтація на отримання зворотної інформації про перебіг експериментальної роботи та порівняння результатів діяльності з виконання завдань у межах професійної культури майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі;

- технологічний, що поєднує систему професійних (педагогічних) знань, концепцій, теорій, закономірностей та засобів навчання і виховання;

- професійний, що відіграє важливу роль у розумінні майбутнім учителем предметів суспільствознавчої галузі мети професійної діяльності, організації, планування і прогнозування педагогічного процесу, особистісного і професійного зростання та вдосконалення;

- вольової спонуки, як прояв волі, уваги, докладання зусиль із освоєння національних і загальнолюдських цінностей.

Ефективному формуванню професійної культури майбутнього вчителя предметів суспільствознавчої галузі сприяли інтегрованість навчальних дисциплін суспільствознавчої галузі; зв'язок між ними, що мають вплив на формування національної ідентичності майбутніх учителів; створення в освітній системі закладу вищої освіти акмеологічного середовища, засвоєння передового педагогічного досвіду; формування та розвиток національної свідомості й самосвідомості, що базується на усвідомленні національних цінностей. Формування особистості майбутнього педагога, розвиток його світогляду, особистих і професійних якостей, педагогічної етичної поведінки є умовою його професійної успішності.

Усе це обумовлює організацію освітнього процесу закладу вищої освіти на засадах акмеології таким чином, щоб стимулювати майбутніх фахівців до професійної діяльності на засадах педагогічної етики та професійного самовдосконалення і навчання протягом життя.

Формування професійної культури майбутнього вчителя забезпечує усвідомлене позитивне ставлення до обраної професії студентами суспільствознавчих дисциплін, що реалізується через систему освітньо-виховних впливів, доцільно підібраних форм та методів. Виходячи з цього, освіта, орієнтована на особистість студента, дозволяє створити умови для прояву таких якостей, як гідність (особистісна і національна), патріотизм, національна консолідація, толерантність, здатність приймати усвідомлені рішення, обґрунтовувати власні дії, працювати над собою. Ефективна підготовка майбутнього вчителя предметів суспільствознавчої галузі в сучасних умовах потребує глибокого розуміння суспільних процесів, явищ сучасної системи вищої педагогічної освіти, виявлення виховного потенціалу для посилення підготовки до формування національної

ідентичності в учнів ліцеїв. Формування професійної культури майбутніх учителів суспільствознавчої галузі вимагає розвитку не лише відповідних знань, а й уваги до моральної та соціальної сфери майбутніх фахівців як основи їхньої майбутньої педагогічної діяльності.

Ефективність формування професійної культури майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі в освітньому процесі закладу вищої освіти також залежала від змісту вищої професійної освіти, ґрунтовного вивчення національної культури, засвоєння національних цінностей, що сприяло професійному й особистісному становленню майбутніх фахівців, формуванню відповідних професійних компетентностей в обраній сфері діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, розроблена нами модель орієнтована на професійне становлення і особистісний розвиток майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі та відображає процес їхньої підготовки до формування національної ідентичності учнів ліцеїв у взаємозв'язках та динаміці. Структурно-функціональна модель може бути ефективною за умови її реалізації з урахуванням сучасних викликів та обставин.

Подальші дослідження в цьому напрямі вимагають упровадження моделі та педагогічних умов підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

ЛІТЕРАТУРА

- Дурманенко, О. (2012). Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*, 7 (90), 135-138 (Durmanenko, O. (2012). Theoretical analysis of the concept of "pedagogical conditions" in the context of monitoring of educational work in a higher education institution. *Youth and Market*, 7 (90), 135-138).
- Бусел, В. Т. (Ред.) (2001). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун» (Busel, V. T. (Ed.) (2001). *Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*. Kiev; Irpen: WTF "Perun").
- Шкільна, І. М. (2018). Формування національно-культурної ідентичності старших підлітків в умовах пограниччя. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 22, 295-306 (Shkilna, I. M. (2018). Formation of national and cultural identity of senior adolescents in the border conditions. *Theoretical and methodological problems of education of children and students*, 22, 295-306).
- Штофф, В. А. (1972). *Введение в методологию научного познания*. Ленинград: ЛГУ (Shtoff, V. A. (1972). *Introduction into the methodology of scientific cognition*. Leningrad: LSU).
- Штофф, В. А. (1966). *Моделирование и философия*. Москва-Ленинград: Наука (Shtoff, V. A. (1966). *Modelling and Philosophy*. Moscow-Leningrad: Science).
- Сойчук, Р. Л. (2017). *Теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівській молоді* (дис. ... докт. пед. наук: 13.00.07). Інститут проблем виховання НАПН України. Київ (Soichuk, R. L. (2017). *Theoretical and methodological foundations of education of national self-affirmation in student youth* (DSc thesis). Kyiv).

- Петрочко, Ж. В. (2019). Популярно про сучасні акценти національно-патріотичного виховання дітей. *Методист*, 10 (94), 20-27 (Petrochko, Zh. V. (2019). Popular about modern accents of national-patriotic upbringing of children. *Methodologist*, 10 (94), 20-27).
- Краевский, В. В. & Бережнова, Е. В. (2006). *Методология педагогики: новый этап*. Москва: Академия (Kraievskiy, V. V. & Berezhnova, E. V. (2006). *Methodology of education: new stage*. Moscow: Academy).
- Ничкало, Н. Г. (2004). *Развитие в Украине исследований по проблемам педагогики и психологии профессионального образования на рубеже столетий*. Київ: Наук. світ (Nychkalo, N. H. (2004). *Development of research in Ukraine on the problems of pedagogy and psychology of vocational education at the turn of the century*. Kyiv: Scientific world).
- Слободянюк, О. М. (2015). Педагогічна модель формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 5, 146-151 (Slobodianiuk, O. M. (2015). Pedagogical model of formation of professional and ethical competence of future managers. *Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute*, 5, 146-151).
- Дахин, А. Н. (2012). Модели и цели общего образования. *Управление развитием образования*, 2, 34-38 (Dakhin, A. N. (2012). Models and goals of general education. *Education Development Management*, 2, 34-38).
- Дахин, А. Н. (2002). Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность. *Народное образование*, 2, 55-60 (Dakhin, A. N. (2002). Pedagogical modeling: essence, efficiency and ... uncertainty. *Public Education*, 2, 55-60).
- Ващик, Т. І. (2005). Моделювання у навчально-виховному процесі вищої школи. *Нові технології навчання*, Вип. 41, 147-158 (Vashchuk, T. I. (2005). Modeling in the educational process of a higher school. *New learning technologies*, Vol. 41, 147-158).
- Амосов, Н. М. (1965). *Моделирование сложных систем*. Київ: Наукова думка (Amosov, N. M. (1965). *Modelling of complex systems*. Kyiv: Scientific thought).
- Пикельная, В. С. (1993). *Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект)* (дисс. ... д-ра пед. наук:13.00.01). Кривой Рог (Pikelnaia, V. S. (1993). *Theory and methods of modeling management activities (school aspect)* (DSc thesis). Kryvyi Rih).
- Glaser, S., Zamanou, S. & Hacker, A. (1987). Measuring and interpreting organizational culture. *Management Communication Quarterly*, 1 (2), 174-178.

РЕЗЮМЕ

Онищенко Неля. Модель подготовки будущих учителей предметов обществоведческой области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев.

В статье освещается модель подготовки будущих учителей предметов обществоведческой области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев. Для достижения цели исследования были использованы теоретические методы анализа и обобщения положений зарубежной и отечественной философской, психологической, педагогической литературы и моделирования. Разработка модели системы подготовки будущих учителей предметов обществоведческой области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев включала концептуальный, содержательный, практический и результативный блоки. Структурно-функциональная модель предусматривала внедрение педагогических условий. Результаты исследования могут быть использованы в процессе подготовки будущих учителей предметов обществоведческой отрасли.

Ключевые слова: *высшие учебные заведения, подготовка будущих учителей, предметы обществоведческой отрасли, формирование национальной идентичности, структурно-функциональная модель, педагогические условия.*

SUMMARY

Onishchenko Nelya. Model of preparation of future teachers of social sciences for the formation of national identity of lyceum students.

The article highlights the model of training future teachers of social sciences to form the national identity of lyceum students. To achieve the goal of the study, theoretical methods of analysis and generalization of the provisions of foreign and domestic philosophical, psychological, pedagogical literature and modeling were used. The proposed structural and functional model allows us to interpret complex theoretical positions in accordance with research objectives. Development of a model of the system of preparation of future teachers of social sciences for the formation of national identity of lyceum students included a conceptual block (purpose, scientific approaches, principles, basic values, psychological mechanisms, value-semantic field of national identity), content block (structural components, criteria, indicators, levels), practical (pedagogical conditions, forms, methods) and effective (results of experimental work, dynamics of levels of preparation of future teachers of subjects of social sciences branch for the formation of national identity of students of lyceums. The structural and functional model provided for the introduction of the following pedagogical conditions: creation of an acmeological environment in a higher education institution; use of educational potential of academic disciplines; organization of extracurricular work in higher education institutions aimed at forming the national identity of youth; development of methodological recommendations for teachers and tutors of academic student groups on the preparation of future teachers of subjects of social sciences branch for the formation of national identity of students of lyceums. The practical significance of the article is to substantiate and develop a structural and functional model of training future teachers of social sciences to form the national identity of high school students. The results of the study can be used in the process of training future teachers of social sciences, in the development of educational programs, curricula and educational manuals, guidelines, expanding the content of classroom and extracurricular activities. The proposed model focuses on the professional and personal development of future teachers of social sciences and reflects the process of their preparation for the formation of the national identity of high school students in the relationships and dynamics. The proposed model can be effective if it is implemented taking into account current challenges and circumstances. Further research in this direction requires implementation of the model and pedagogical conditions for the preparation of future teachers of social sciences to form the national identity of students in the educational practice of lyceums.

Key words: institutions of higher education, training of future teachers, subjects of social sciences branch, formation of national identity, structural-functional model, pedagogical conditions.